

Türk Dili ve Edebiyatı
Dergisi
1974-1976

«LA MARSEILLAISE» İN TÜRKÇEDE EN ESKİ MANZUM TERCÜMESİ

Ömer Faruk Akün

Türk edebiyatında akis bulmakta en gecikmiş konulardan birinin Batı milletlerinin millî marş ve neşîdeleri olduğunu belirtmek, aynı zamanda mukayeseli edebiyat tarihi bakımından da tedkiki tamamen ihmal edilmiş bir sahaya temas etmek olacaktır.

Yabancı milletlerin millî neşîdelerinin büyük bir kısmının ancak Cumhuriyet yıllarında dilimize geçebildiği görülür. Bu devreden önce yapılmış tercümelerin sayısı sınırlı olduktan başka, çoğu bugün bilinmemektedir. Eski gazete ve mecmua sayfeleri arasında yer alan bu tercümelemler unutulmuş, zamanla varlıklarından habersiz kalmıştır.

İlkinden başlayarak günümüze kadar batı milletlerinin millî neşîdelerinden nelerin, ne vakit türkçeye girmiş olduğunu gösteren toplu bir tedkik olmadığı gibi, tek başına bir yabancı millî neşîde tercümesini ele alan bir çalışmaya dahi rastlamak mümkün değildir.

Bu sahadaki araştırmalara bir başlangıç olmak üzere burada, Batı milletleri içinde kendisile siyâset ve kültür temaslarımızın en fazla olduğu ve mâzisinin çok geriye gittiği Fransızların millî marşı «La Marseillaise» in türkçede eski ve tam bir tercümesi üzerinde duracağız.

Önce kaydedelim ki, Avrupa milletlerinden millî neşîdesi türkçeye geçebilen ilk ülke Fransa olmuştur. Bir başka ifade ile, «La Marseillaise», türkçeye çevrilen ilk yabancı millî neşîdedir.

Büyük Fransız ihtilâlinin getirdiği prensiplerden telâşa düşen, hükümlerlik nak ve yetkilerini tehdid altında gören kiral ve imparatorlar arasındaki ittifakın peşisıra, Fransa'dan kaçan asiller ve kraliyet tarafdârı siyâsî muhacirlerin de teşvikiyle monarşiyi iade etmek için ihtilâl Fransa'sına müdâhelede bulunmak üzere Prusya kuvvetlerinin Fransa hudutlarında beklediği, düşman alaylarının Rhin kı-

yularına yığıldığı bir zamanın havası içinde doğan «La Marseillaise»in, başka milletlerin millî neşîdelerinden çok farklı bir hüviyet ve mâcerâsı vardır. Fransa'nın 20 Nisan 1792'de Prusya'nın müttefiki Avusturya imparatoruna karşı açtığı harb haberinin ulaştığı Strasburg'da, bütün şehrin savaş heyecanile çalkandığı 25 Nisan 1792 gününü 26 Nisan'a bağlayan gecede istihkâm yüzbaşısı Rouget de Lisle tarafından güfte ve bestesi yaratılan ve başlangıçta «Le chant de guerre de l'armée du Rhin» adını taşıyan bu vatan ve hürriyet şarkısı, yer yer tanınmağa başlarken bir gazete vâsitasile oradan Marsilya'ya sıçramış, kralın veto ettiği federeler kam-pına iltihak etmek için Paris'e gitmeğe hazırlanan ora gönüllü taburunca, şerefle-rine verilen ziyâfette (22 Haziran 1792) bir üniversite talebesi tarafından söylen-mesile benimsenmiş; 2 Temmuz 1792'de hareket ederek geçtikleri bütün Rhon vâdisinden başlayıp Lyon-Paris arasındaki şehir ve köylere nağme ve heyecanını serpe serpe onu 30 Temmuz'da Paris'e getiren, birkaç gün içinde bütün Parislile-rin ağzına yayan, 10 Ağustos 1792'de halkın onu söyleyerek kral ve kraliçeyi tah-tından alaşağı ettiği Tuilerie sarayı hücumunda mühim bir rol alan bu 516 kişilik Marsilya taburuna izâfeten «Hymne des Marseillaise», az bir zaman sonra da kı-saca «La Marseillaise» adını almıştı.

İhtilâlê sempati göstermeyen, hattâ ardından gelen cumhuriyet idâresine bağ-lılık yemininden kaçınmış bir insanın eseri olan «Marseillaise», çok kısa bir za-man içinde ihtilâlî ve cumhuriyet idealinin şarkısı olur, onun ilk neşîdesi «Ça İra»nın yerine geçer. O, bütün Fransa'da cumhuriyete gönül vermiş halkın ve cumhuriyet askerlerinin duygularına hükmetmekte idi. Vatana girmiş düşman or-dularına karşı hürriyet savaşı veren ihtilâlî genç cumhuriyet birliklerine coşturucu tesiri ile hamle katan, bir müddet sonra hududların ötesine sürdükleri düşmanın toprağında onların ardarda zaferlerine âdetâ rehberlik eden «Marseillaise», nihâ-yet 14 Temmuz 1795'de Convention tarafından millî neşîde olarak kabûl edilir. Onun başka milletlerinkinden farklı macerâsı bilhassa bundan sonra başlar. Fran-sa'nın millî ve resmî havası olmak mevkiine yükseldikten sonra «Marseillaise», memleketteki siyâset ve rejim dalgalanmalarına tâbi olmuş, vakit vakit söylen-me-si yasak bir şarkı durumuna düşmüştür. Vatandaşı yurd için savaş ve kahraman-lığa çağırırken, iktidar sâhibi müstebidlere ve her çeşit baskıya karşı hürriyet mü-câdelesine de dâvet eden, söylendiği her yerde vatan ve hürriyet duygularını gale-yana getiren «Marseillaise», Fransa'da Cumhuriyet rejiminin husûfa uğradığı dev-relerde, kışkırtıcı, tehlikeli bir şarkı muamelesi görür, yerinden indirilmek istenir. Napoléon imparator sıfatile iktidâra sâhib olduğunda (1804) fazla ihtilâlcî görü-lerek bütün programlardan kaldırılır ve yerini Birinci Empire'in millî şarkısı olan Charon'un Sentinelle'ine bırakır. Bourbonlar'ın iktidarı devresinde ise (1814-1824) çalınması ve söylenmesi tamamen yasaklanmıştı. 1830 ihtilâlinde hürriyet-le birlikte tekrar ortaya çıkar. Napoléon III, yâni İkinci Empire devrinde (1852-1870) «Marseillaise» hürriyetçi muhtevâsı dolayisile yeniden yasaklanıp unutul-

mağa mahkûm edilmek istenir ve La Reine Hortense'nin «Partant pour la Syrie» si İkinci Empire'in şarkısı olur¹. Avusturya'nın 1867 Paris sergisi münâsebetile gönderdiği seçkin bir bando hiç umulmadık bir zamanda «Marseillaise» i çalmakla bir ara onu yeniden hafızalarda canlandırırsa da bu geçici ve arizî alevlenişten sonra «Marseillaise» asıl dirilişini 1870 Fransa-Prusya savaşında idrâk eder. Söylenmesi ayaklanmağa teşvik suçu gibi karşılanan «Marseillaise», harbin ilânı ile berâber La Reine Hortense'yi tahtından indirir. Zulme, baskıya karşı hürriyet mücâdelesini senbolize eden «Marseillaise», İkinci Empire'in sonu yaklaşırken onsekiz yıllık bir sürgün mâcerâsından sonra yeniden bütün Fransa'yı sarar, savaşın heyecanlı havası içinde meydanlardan Opera'ya, tiyatro sahnelerinden caddelere taşmağa başlar. III. Cumhuriyet onu tekrar Fransa'nın millî neşîdesi olarak kabûl ve ilân eder.

Fransa'dan başka Avrupa'da istibdada, monarşiye başkaldıran hürriyet ve istiklâl hareketlerinin de müşterek şarkısı hâline gelen «Marseillaise»in Türkiye'de tanınması, tercümesinden çok evvel ve mûsiki yolu ile dir. «Marseillaise»in Türkiye'ye gelişinde ilk merhaleyi Fransız kolonisi teşkil eder. «Marseillaise», meydana çıkışından daha bir yıl geçmişken İstanbul'a gelmiş bulunuyordu. İstanbul'da Fransız sefârethânesinde 14 Temmuz 1793 günü ihtilâlin yıldönümü kutlanırken «Marseillaise», kolonideki Marsilyalılar tarafından coşkunlukla söylenmişti². Aynı yıl İzmir'de bir Fransız harb gemisinde 10 Ağustos'un tes'idi münâsebetile verilen ziyâfet programında «Marseillaise» yer almakta idi³. İstanbul'da ertesi sene koloninin Fransız ordusunun zaferlerinden birini kutlamak için toplandığı Fransız elçiliğinde verilen konser, limanda bulunan bir Fransız savaş gemisinin salvoları arasında «Marscillaise» ile başlar⁴. Büyük bir kısmını Fransız ihtilâlinin dâvâsını harâretle benimsemiş heyecanlı, ateşli mizacda Provence'luların meydana getirdiği, toplantılarında ihtilâlin «Hymne à la Liberté», «Hymne à l'Étre Suprême», «Veillons au salut de l'Empire», «La Carmagnole» gibi vatanî şarkılarının da dâimâ söylendiği⁵, bünyesinde «Société républicaine des amis de la Liberté et de l'Égalité» adında bir cumhuriyetçi klübün vücut bulduğu koloni, «Marseillaise»in tutunmasına ve Türkiye'de tanınmasına çok elverişli bir muhit teşkil etmişti.

1 Henri Radigeur, *La Musique française de 1789 à 1815*, Encyclopédie de la Musique (Albert Lavignac). Première partie-Histoire de la Musique, Paris 1925, III, 1577-8, 1620-1630, 1653, 1659; Pierre Larousse, *Grand dictionnaire universelle du XIXe siècle*, Paris 1873, X, 1256-1257; *Larousse de XXe siècle*, Paris 1931, IV, 711; A. Aulard, *Fransa İnkulâbının Siyâsî Tarihi*, Ankara 1944, I, 282-283; S. Zweig, *Sternstunden der Menschheit*, Stockholm 1945, s. 107-126.

2 E. de Marcère, *Une ambassade à Constantinople. Politique orientale de la Révolution française*, Paris 1927, II, 10.

3 *Une ambassade à Constantinople*, I, 99.

4 *Une ambassade à Constantinople*, II, 47.

5 *Une ambassade à Constantinople*, II, 287, 301.

«Marseillaise» in çalınıp dinlenmesi yalnız koloni çevresinde kalmayarak XIX. asrın ilk yarımında Türk muhitine de geçmiş bulunuyordu. Onun bu çağda İmparatorluk Türkiyesinde, resminin ötesinde, günlük hayatın mûsiki repertuarında çoktan yer almış olduğunu görmekteyiz. Gérard de Nerval 1843'te Beyrut'ta Türk paşasının (Vâli) sarayını ziyâret ettiğinde, çalınmakta olan «Marseillaise»i işitir⁶. Askerî mızıkânın orada «Marseillaise»i sabah, akşam her gün çaldığını öğrenir⁷. Doktor Spitzer, 1846 Mayıs'ında Abdülmecid'in çıktığı Rumeli seyahatinde konakladıkları Küçükçekmece'de akşam üzeri hükümdarın çadırından gelen şarkı ve opera sadâları arasında «Marseillaise»i duyduğunu belirtiyor⁸. 1852 senesinde ise bir Fransız muharriri, Boğaziçi'nin kalabalık bir mesiresinde «Marseillaise»in laterna ile çalınışına hayretle şahid olur⁹.

Kendisile mûsiki sahasında olan temasların eskiliğine mukabil, «Marseillaise»in türkçeye tercümesi aradan daha bir süre geçtikten sonra ortaya konulabilmiştir. Buna, bugünkü bilgimize göre, önce Nâmık Kemal teşebbüs ederek 1869 yılında ilk kıtasının türkçesini gazetede «Hürriyet» adlı makalesi içinde neşreder. Nâmık Kemal, cumhuriyet askerlerine kumanda eden generallerin: “Ona karşı bir kişi döğüştü, ama Marseillaise de bizim safımızda çarpışıyordu”, “Bana bin adam ve bir de Marseillaise nüshası gönderin, size zaferi garanti edeyim” diye bahsettikleri coşturucu ve güç verici tesiri yönünden «Marseillaise»i ele alır:

«Hattâ bugün Avrupa'nın bulunduğu terakkiyât-ı azîmeyi Fransa'nın büyük ihtilâlinde birtakım vatanperverlerin himâye-i silâhıyla etrâfa münteşir olmuş olan ahkâm-ı hürriyet vücûda getirmiştir.

Hakikat o ne garib hal imiş ki bir bendi :

Ey ehl-i vatan gel gidelim şân günüdür bu
Zulm açtı yine karşımıza kanlı alemler
Evlâdımızı ehlimizi kırdaki ordu
Âgûş-ı vefâmızda tutup boğmağa kükreler
Saf bağlayın artık sarılın siz de silâha
Reyyan edelim isrimizi hûn-ı mübâha

meâlinde olan meşhur şarkının âhengiyle galeyâna gelen birkaç bin delikanlı yırtık kunduralar, kırık tüfeklerle hudûd-ı vatandan taşra uğrar uğramaz dünyanın en büyük ve en muntazam ordularını bir hamlede târumâr ederlermiş¹⁰.

6 *Voyage en Orient*, Paris, Editions Richelieu, 1950, II, 202.

7 *Voyage en Orient*, II, 200.

8 *Sultan Abdülmecid'in Sarayında: Doktor Spitzer'in Hâtıratı* (trc. Ahmed Refik), *Tarih-i Osmânî Encümeni Mecmuası*, nr. 34, 1331=1915, s. 605.

9 Charles Rolland, *La Turquie contemporaine*, Paris 1854, s. 372.

10 *Hürriyet*, London, nr. 58, 2 Août 1869.

Nâmık Kemal, ismini açıklamağa lüzum görmeksizin bir kısmını verdiği «Marseillaise»in :

Amour sacré de la Patrie,
 Conduis, soutiens nos bras vengeurs!
 Liberté. Liberté chérie,
 Combats avec tes défenseurs!
 Sous nos drapeaux, que la victoire
 Accoure à tes mâles accents!
 Que tes ennemis expirants
 Voient ton triomphe et notre gloire!

gibi vatan ve hürriyet duygusunun en yüksek noktaya vardığı bir parçası yerine, düşmana karşı savaşa çağırın ilk kıtasını türkçeye çevirmeği tercih etmiştir¹¹. Hayatında ve daha sonra yapılan neşirlerinin hep bu kıtadan ibâret kalması, Nâmık Kemal'in bu tercümeyle tamamlanmış olduğu kanaatini uyandırıyor.

«Marseillaise»in edebiyatımızda manzum olarak ilk tam tercümesinin meydana çıkışı bundan bir yıl sonradır. «Marseillaise»in bu tam tercümesinin ortaya konulmasına yol açan, edebiyatın dışından gelme bir tesirdir. 1870 Temmuz'unda patlak veren Fransız-Alman savaşının «Marseillaise»i birden ön plana çıkarması, bu tercümenin doğuşuna başlıca âmil olmuştur. Almanya'ya karşı Fransa'nın harb ilân etmesiyle birlikte «Marseillaise»in yeniden bütün Fransa'yı sarması Türkiye'de de akisler bulmuş, onu aktüel bir duruma getirmiştir. Harb ilânı üzerine «Marseillaise» Paris caddelerini doldurur, Opera ve Comédie-Française başta, tiyatroların baş programı olurken, İstanbul gazetelerinde de sık sık adından ve kendisinden bahsettirir.

Reuter-Havass-Bullier ajansının Paris'ten, Almanya'ya harbin ilân olduğu 15 Temmuz'u 16 Temmuz'a bağlayan sabah saat 5.30'da çekilmiş bir telgrafı, Paris bulvarlarında muazzam kalabalıkların ağzından yükselen, İkinci Empire boyunca onsekiz sene yasaklandıktan sonra yeniden doğan «Marseillaise»in adının Türk matbuatında da aktüel plana çıkmasının başlangıcını teşkil eder :

«Paris 15 Temmuz, sabahleyin

«Dün akşam bulvarlar ahâli ile hıncahınc idi ve bunların hemen kâffesi fev-

11 Kendisi «Vatan-yahud-Silistre»deki meşhur murabbaında da «Marseillaise»in bu tarafını hatırlatan :

İşte adû karşıda hâzır silâh
 Arş yiğitler vatan imdâdına
 Arş ileri, arş bizimdir felâh
 Arş yiğitler vatan imdâdına

mısralarını yazar.

kalâde ve pek ziyâde cûş u hurûşa gelerek muhârebe türkûleri söylemekte idiler ve bâzıları da Marseillaise türküsünü çağırarak (Yaşasın İmparator! Bat-sın Prusya! Yaşasın muharebe! Ta Berlin'e Berlin'e, Berlin'e gidelim! Ölsün Bismarck!) diye bağıştılar»¹².

Birkaç gün sonra bir başka gazete de, harbin ilânına dâir «La Patrie» gazetesinden iktibas ettiği haberde yine «Marseillaise» ile ilgili şu satırlara yer vermekte idi :

«Yevm-i mezbûrun akşamında Paris caddelerinde fevkalgâye izdiham olup ahâli fırka fırka taksim olunarak Marselyez ^{مارسيليز} ¹³ vesâir harb şarkılarını çağırmiş ve 'Berlin'e gidelim Berlin'e. Harb isteriz harb! Düşün Bismarck' deyü bağışmışlar.....»¹⁴.

12 *Basiret*, nr. 122, 19 Rebiülâhir 1287-5 Temmuz 1286. Aynı telgrafın fran-sızca aslı da bundan daha önce Beyoğlu gazetelerinde çıkar :

Declaration de Guerre

Telegrammes Reuter-Havass-Bullier

Paris, 15 Juillet, 5 h. 30 matin

«Hier au soir une animation extraordinaire régnait sur les Boulevards. Une foule immense chantait la "Marseillaise", "les Girondins" et le chant du "Départ" et criait, vive l'Empereur! à bas la Prusse! vive la guerre! à Berlin, à Berlin! à bas Bismarck! Une manifestation semblable a aussi eu lieu dans les quartiers Latins» (*The Levant Herald*, 16 July 1870).

Bunu yine aynı ajans tarafından ertesi günü Paris'ten sabah çekilmiş diğeri bir telgraf takib eder :

La Guerre

Paris, 16 Juillet, 10 h. 5 matin

«Hier au soir animation extraordinaire, plusieurs bandes composées chacune de plusieurs milliers de personnes ont parcouru les Boulevards chantant la Marseillaise et criant vive la guerre! à bas la Prusse! vive l'Empereur! à Berlin!...» (*The Levant Herald*, 18 July 1870, *La Turquie*, 18 Juillet 1870).

13 Gerçek okunuşu «Marseyyez» olan «Marseillaise» adı Âyetullah Bey'in tercümesi de dâhil, devir matbuatında, sayılı birkaç istisnânın dışında hep «Marselyez» telâffuzu ile geçmekte, ^{مارسيليز} şeklinde yazılmaktadır. Aynı durum «mitrailleuse» kelimesinde de görülüyor. Bu kelime de «mitrayyöz» yerine, «mitralyöz» telâffuzle kaydolunmuştur. Devrin bu yanlış, fakat umumî telâffuz şeklini değiştirmiş olmamak için, iktibaslarımızda onu aslı yazılış ve telâffuzu ile göstermeden aynen bıraktık.

14 *Terakki*, nr. 403, 26 Rebiülâhir 1287-25 Temmuz 1870. Aynı haber bir Beyoğlu gazetesinde de «Revue des Journaux» sütununda iki gün önce şöyle yer alır :

«Le soir du jour où la declaration a été faite, la plus vive agitation n'a cessé de regner surtout la ligne des boulevards.

A plusieurs reprises, la circulation a été interrompue, des groupes nombreux se formaient partout, et les évènements de la journée formaient l'objet de toutes les conversations.

«Marseillaise» in Fransa'da her yerde çalınmasına ve söylenmesine resmen izin verildiği haberleri de İstanbul gazetelerinde alâka uyandırüyordu. Ağustos'un ilk haftasını takib eden günlerde, bir gazetenin «Le Gaulois» gazetesinin bu husustaki haberini baş sahifesinde nakletmekle kalmayıp «Marseillaise»e dâir geniş satırlar ayırdığı görülür :

«Paris'in Champs-Elysées hânende kahvehânelerinde Fransa'nın hevâ-yı serbestisi olan meşhur مارسيليز şarkısının çağırılmasına hükûmet tarafından ruhsat verilmesiyle bütün hânendegân işbu millet havasını bir ağızdan çağırışmakta ve mevcud ve hâzır bulunanlar dahi anlarla birlikte terennümsâz olmaktadır (Gaulois).

Mezkûr مارسيليز havasının Alcasar (Al-Kasr) umum bahçesinde çağırılacağı mahsus varakalarla halka ilân kılındığının üzerine herkes birer türlü şevke ve çoğu dahi asker zâbitanı olmak üzere mezkûr bahçeyi mâlâmâl edercesine temâşâyâ geldiklerinde birtakım sâzendelerle terennüm eden zât mezkûr şarkıyı iki defa tekrardan sonra üçüncü defasında yorulup kaldığını sâzendelerbaşı vâsitasile seyircilerden ricâ sıralarına düşmüş, bunun üzerine musika çalınan yerde gözlerine erişen meşhur madam Silly'yi ileriye çekip hevâ-yı mezkûru çağırmağı icbâr eylemişlerdir. O da bu hizmeti herkesin memnûniyetini câlib olur sûrette ifâ etmekle zahmetten kurtulmuştur. (Serbestiyet efkârında bulunan âdî bir Marsilyalı'nın güfte ve bestesi olan¹⁵ işbu havanın Fransızlar'a kemâl-i te'sirinden çok defalar ahâlinin serbestiyet hevâsile hükûmet aleyhine kalkışmalarını intac eylemesi cihetiyle devlet-i imparatorîye cânibinden men' olunmuş idi.

Şu muhârebe esnâsında imparator tarafdarları da cumhuriyet havadarları da vatan uğrunda bez-i vücûd etmeğe kalkışdıklarından ahâlinin o te'sirattan bir kat daha şevk u gayrete gelmeleriçün mezkûr şarkının çağırılmasına ruhsat verilmesine âdetâ mecbûriyet gelmiş demektir)¹⁶.

Bir Beyoğlu gazetesi de Paris husûsî muhabininin kaleminden çıkma 6 Ağustos 1870 tarihli «Parisian Teatricals Music, and Fashions» başlıklı bir yazıda «Marseillaise»in Paris tiyatrolarında ve Opera'da başlıbaşına bir program teşkil

Des bandes nombreuses traversant la chaussée en chantant la Marseillaise et le Chant du Départ, se dirigeant vers la Madeleine, et faisaient entendre de temps à autre les cris de : A Berlin! A Berlin! la guerre! la guerre! à bas Bismarck!» (La Turquie, 23 Juillet 1870).

15 «Marseillaise» âdî bir Marsilyalı'nın eseri zanneden gazetenin Rouget de Lisle hakkında kâfi ve doğru bilgidен mahrum bulunduğu görülüyor. Onu meydana getiren Rouget de Lisle Marsilyalı olmayıp Jura'da Lons-le-Saunier'de doğmuştu. Bu satırların muharriri, o devrin en müteber bir mürâcaat kitabı olan, kendisine bu konuda gerekli bilgiyi en kestirme şekilde verebilecek, Bouillet'nin «Dictionnaire Universelle d'Histoire et de Géographie, Paris 1869» deki «Marseillaise», «Rouget de Lisle» maddelerine dahi bakmamıştır.

16 Basiret, nr. 137, 10 Cemâdülevveli 1287-27 Temmuz 1286.

edişi hakkında geniş bilgi verir ve «Marseillaise»den etraflı bir şekilde bahseder¹⁷. Aynı gazete, galebenin Fransa tarafında kalacağını ileri süren «Courrier d'Orient»a yönelttiği tenkidlerin birinde üç ay öncesine kadar söylenmesi suç sayılan «Marseillaise»in millî neşide olarak «La Reine Hortense»in yerini aldığını da kaydetmeği ihmal etmez¹⁸.

Gazetelerde «Marseillaise» bu şekilde akisler bulduğu sırada, İstanbul'daki Fransız kolonisi, onun sık sık söylenmesine yol açan heyecanlı günler yaşamakta idi. Günlük hayatları, gittikçe aleyhlerine gelişen, anavatanı tehlikede gösteren sa-

17 «The outbreak of hostilities has forced the premature return of many artistes from their starring tour at the German wateringplaces, and in a few days several of the Paris theatres will be compelled to re-open before the end of the summer season. For the moment the pas is to the *Marseillaise* and patriotic songs. [.....].

From early morn till dewy eye, drive where you will, visit where you please, there is only one piece of music chanted, hommed, whistled, or played - the *Marseillaise*. The divine song is murdered by Theresa, and exalted by Md^{lle} Agar and Md^{me} Sass. At the chief theatres, vaudevilles, and concerts of high and low degree the noble air is the *complement obligé* of the evening's entertainment. At the French opera, Md^{me} Sass sang the national hymn amidst an indescribable enthusiasm, the 2.000 spectators starting to their feet, and if they did not rush "to arms", they did to the chorus. Faure was forced to sing it next; when the courtain unexpectedly rose, actors, actresses, machinists, gas-men-the whole strength of the company in reality came on the scene, wawing hats, handkerchiefs, and other improvised steamers. At the "kneeling scene" they bent down before the *amour sacré de la patrie!* This is the *Wacht am Rhein* of France. This is just what occurs at the other theatres. Henceforth, the *Marseillaise* becomes again the national air of the country, but without the Phygian cap. *Partant pour la Syrie* which is held the official post of honour fort the last twenty years is dethroned. May troubadour be happy! The memory of Rouget de Lisle, who composed the *Marseillaise*, is avanged for his persecution under the reign of Terror. He died in 1836, and when his coffin was lowered into the grave, the thousands of mourners spontaneously knett and sung his psalm of liberty. The author composed, the chant while on duty, as an officier of engineers, in the besieged city of Strasburg, as the readers of Lamartine know. He was inspired, the common report asserts, by a bottle of Rhenish wine. This his denied, it was in champagne the Muse visited him in which he found that electric simplicity and pride - that flourish of clairons, which transformed a nation into an army, the cizitiens of to day into heroes of history, on the morrow, and to leave the pleasures of Capua for the hard necessities of war. Since August 1792, the air is known to the universe. It was ordered by the Republic in the same year to take the place of the *Te Deum* in celebrating the Victory of Valmy» (*The Levant Herald*, 13 August 1870).

18 «...tandis que par acclamation, la Marseillaise -dont le chant, il y a trois mois, était regardé comme un crime de sédition- a remplacé la Reine Hortense comme hymne national» (*The Levant Herald*, 20 August 1870).

vaş etrafında kesifleşmişti. Bouré'nin ayrılmasından sonra gelmesi beklenen yeni Fransız elçisi De La Guéronnière 29 Temmuz'da İstanbul'a varmış¹⁹, Abdülaziz tarafından kabûl olunması²⁰ ardından Fransız kolonisile hemen temâsa geçerek onlara durum hakkında bir hitâbede bulunmuştu²¹. İlerleyen düşmana karşı anavatanlarını müdâfaa etmek için birçok genç gönüllü olarak Fransa'ya gitmek istiyordu. Fransızlık dâvâsının, millî heyecanın İstanbul'da hararetle mümessili «Courrier d'Orient», anavatanı gidecek gönüllüler ile, cephede yaralanan Fransız askerleri için, geniş alâka gören bir yardım kampanyası açmış²² (9 Ağustos) ve cephede savaşmak üzere Fransız kolonisinden gönüllü kafileri harekete başlamıştı²³. (10 Ağustos). Mekteb-i Sultanî'deki bir Fransız memuru «Courrier d'Orient»a Fransızlar'a hitaben gönderdiği açık mektupda o günlerde Fransız kolonisi arasında esen havaya tercüman olur²⁴. 15 Ağustos'da da Napoléon III'ün yıldönümü münâsebetile dâvet olunan bütün Fransız kolonisi Fransız sefârethânesinin geniş salonlarında, anavatanın dâvâsına bağlılığını dile getirmişti²⁵.

Fransız kolonisinin çalkandığı bu ateşli hava içinde «Marseillaise» de kendi yerini bulacaktı. 10 Ağustos'da hareket eden gönüllü kafilesinden bir hafta sonra, 16 Ağustos'da bir diğer kafilenin İstanbul'dan Marsilya'ya doğru yola çıkışına dâir bir haberde bunun çok açık bir ifâdesi ile karşılaşmaktayız :

«Geçen çarşamba günü yine birtakım Fransızlar orduya gitmek için posta vapuruna rakiben Dersaâdet'ten hareket etmiş ve vapurun direği üzerine Fransız handırasını küşâd ve birtakım çiçekler ile gayet güzel bir sûrette tezyin edip مارسيليز şarkısını çağırılmıştır»²⁶.

«Marseillaise»in o sıralarda zihinleri nasıl meşğûl ettiğini, onun mizah sahasına dahi girmiş olmasında ayrıca görebiliriz. Harb sırasında Fransa'ya karşı alaycı bir tutum takınan ve bu yüzden hükûmetçe bir süre kapatılma cezâsına uğrayan bir gazete, çıkardığı mizahî ilâvesinde Paris'den verilmiş bir haber sûretinde göstererek «Marseillaise»i şu şekilde mizah konusu yapar :

«Paris, 17 Ağustos. Bir milyon Marseillaise türküsü tabolunup ahâ-

19 *The Levant Herald*, 30 July 1870; *Basiret*, ilâvesi, 2 Cemâdiülevvel 1287-19 Temmuz 1286.

20 *Basiret*, nr. 134, 5 Cemâdiülevvel 1287-22 Temmuz 1286, *La Turquie*, 3 Août 1870.

21 *La Turquie*, 5 Août 1870.

22 *La Turquie*, 12 Août 1870; *Basiret*, nr. 140 ilâvesi, 15 Cemâdiülevvel 1287-1 Ağustos 1286.

23 *La Turquie*, 10 Août 1870.

24 *Terakkî*, nr. 420, 14 Cemâdiülevvel 1287-11 Ağustos 1870.

25 *La Turquie*, 16 Août 1870; *Basiret*, nr. 143, 18 Cemâdiülevvel 1287 - 4 Ağustos 1286.

26 *Mümeyyiz*, nr. 253, 23 Cemâdiülevvel 1287 - 20 Ağustos 1870.

liye tevzî' olunması ihtar olundu ise de şimdi öyle bîhûde mesârif kapısı açılmanın vakti olmadığından boş kur'aya karşı hiç kur'a ile kabûl olunmadı»²⁷.

Fransız-Alman savaşının memleketimizde de aktüel plana getirdiği «Marseillaise» etrafında Türk muhitinde uyanan alâka ve merak, onun türkçeye tercümesine gitgide ihtiyaç hissettirir. Bu ihtiyaç ve merakı karşılamak düşüncesi «Marseillaise»in bütünü ile tercüme olup gazetede Türk okuyucusuna sunulması neticesini hazırlar.

Kendisi ile ilgili ilk haberlerin görülmeğe başlamasından bir aylık zaman geçtiği ve Fransız kolonisinin İstanbul'da sık sık sesini duyurmakta bulunduğu bir sırada «Marseillaise»in edebiyatımızda ilk tam ve baştanbaşa manzum bir tercümesi gazete yolu ile Türk okuyucusunun karşısına çıkar. Devrin ileri fikirli gazetesi «Terakkî», «Marseillaise» tercümesini baş sahifesini tamamen kaplayacak sûrette basmıştı (22 Ağustos 1870). Tercüme yapan genç edebiyatçılardan -birara hürriyet ve meşrûtiyet idâresinin kurulması emeli ile Yeni Osmanlılar cemiyetine katıldığını bildiğimiz- Mehmed Âyetullah Bey, neşrolunmak üzere bu gazeteye gönderirken başına koyduğu bir notta «Marseillaise»i, mânâsını merak edenlerin bu ihtiyacını karşılamak fikri ile dilimize çevirdiğini açıkca belirtmektedir. «Şûrâ-yı Devlet muavinlerinden Mehmed Âyetullah» imzâsını taşıyan bu takdim notunda, yaptığı bu tercümede aslını kelimesi kelimesine karşılayamamakla beraber, onun mânâ ve muhtevâsını muhafaza edebildiğini ayrıca işâret eder :

«Fransızların heyecan ve galeyanları zamanında bağıra çağıra okudukları mahud مرسليز şarkısı bu defa Figaro gazetesinde münderic olup, bunun şöhretini işitip de meâlini merak edenlere bir eğlence olmak üzere manzûmen terceme edip matbaa-i mûteberenize irsâl ettim.

Eğer gazetenin bir hâli sûtûnu tesâdüf ederse dercini iltimas ederim. Gerçi tam kelime be-kelime tercemesi mümkün olmadıysa da meâl ve mezâyâsı zâyî olmamıştır»²⁸.

Âyetullah Bey'in bu tercümesi edebiyat tarihimizle ilgili eserlerde, batı şiiri ile ilk temasların tarihi bakımından taşıdığı ehemmiyete rağmen ele alınmış değildir²⁹.

27 *Asrın İlâvesi*, Cuma [Ağustos 1870]. İlkini 12 Ağustos 1870'de çıktığını tesbit ettiğimiz *Asır* gazetesinin üzerinde numara ve tarih bulunmayan bu ilâvesi, daha sonraki nüshaları 2 Cemadiülâhîr 1287 - 17 [= 29] Ağustos 1870, Pazartesi; 3 Cemadiülâhîr 1287 - 18 [= 30 Ağustos] 1870, Salı tarihini taşıdığına göre, 17 Ağustos'u takip eden 19 Ağustos 1870 (21 Rebiülâhîr 1287 - 7 Ağustos 1286) Cuma günü neşrolunmuş olmalıdır.

28 *Terakkî*, nr. 431, 25 Cemâdiülülâ 1287 - 22 Ağustos 1870, Pazartesi.

29 Devrinin okuyucusundan sonra tanınmasının sâdece Âyetullah Bey'in aile çevresine inhisar ettiğini söyleyebileceğimiz bu tercümeden sonraları haberdar olmuş kimseler olarak bu aileden gelen Semiha Sâmi Moralı ile, bir de Mustafa Ni-

Bu tercümenin «Marseillaise»in türkçede tam ve manzum ilk ifâdesi oluşuna, tercüme tarihimizde bir ehemmiyet ve husûsiyet kazandıran başka bir cephesi de, edebiyatımızda Şinâsi'nin hiçbirisi bütün metne çıkamayan küçük ve fragmanter çevirmelerinden sonra Batı şiirinden bir manzûmenin bütün hâlinde ilk ve en eski tercüme örneğini teşkil etmesidir.

«Marseillaise» tercümesi, kendine kadar fragmanter seviyede kalan şiir çevirmelerinden büyük hacimli ve tam manzum tercümelere geçişin bir habercisidir. Edhem Pertev Paşa'nın Victor Hugo'dan «Tifl-ı Nâmî» adı ile yaptığı tercümenin, ondan sonra ortaya çıkmış olması bu bakımdan ayrı bir mânâ ifâde eder³⁰. Şu farkla ki, burada aslın nazım şekli tercümeye tatbik edilememişken, Edhem Pertev Paşa'nınki aslındakine sâdik sûrette ilk olarak şiirimizde bir batı nazım şeklini tesise muvaffak olur.

Nakarat hâriç sekizer mısralı 6 kıtadan meydana gelen³¹ «Marseillaise»in nazım şekli, ne Nâmık Kemal'in denemesinde, ne de Âyetullah Bey'in tercümesinde muhâfaza edilmiştir. İki mısralık ayrı nakarat kısmı bir tarafa bırakılırsa, «Marseillaise»in « a b a b c d d c » kafiye tertibindeki kıtalarının 8'er mısralık

hat Özön'ü biliyoruz. S.S. Moralı, ondan : «Fransızlar'ın millî marşı La Marseillaise'i nazmen tercüme etti ve aslındaki kuvvet ve heyecanı tamamiyle ifâdeye muvaffak oldu» diye bahseder (*Âyetullah Bey ve Yeni Osmanlı Cemiyeti*, Hayat Tarih Mecmuası, nr. 12, Ocak 1969, s. 31). M.N. Özön, tercümenin gazetede çıktığı nüshayı ve tam tarihini belirtmeden, hakkında şunları söyler : «Şinâsi'nin yaptığı çevirmelerden sonraki ilk manzum çevirme 1870 yılında yapılmıştır. Fransa-Prusya savaşı başladığı sırada İstanbul'da iştilen, gazetelerde sık sık adı geçen, Fransızların millî marşları olan Marseillaise türküsünü Suphî Paşa'nın oğlu Ayetullah Bey tercüme edip Terakki gazetesinde yayınlamıştı. (Belki bu türkû yüzünden olacak, gazete bir hafta sonra hükümetçe kapatılmıştır.)» *Batı Dillerinden Şiir Tercümelere*, Tercüme Mecmuası, nr. 34-36, 1946, s. 451-452. Âyetullah Bey'in bu tercümesi Fevziye Abdullah Tansel'in «*Garp Dillerinden Manzum Tercüme, 1839-1908*» adlı tedkikinde (Tercüme Mecmuası, nr. 32-36, 1946, s. 469) meçhul kaldığı gibi, Nâmık Kemal'in Marseillaise tercümesine temas ettiği başka bir yerde de (*Nâmık Kemal'in Husûsî Mektupları*, Ankara 1973, III, s. LII) zikredilmiş değildir. Âyetullah Bey hakkındaki müstakil yazılar ile haltercülmesi maddelerinde onun bu tercümesinden hiç bahsedilmemiştir. F.A. Tansel'in, N. Kemal'in «Marseillaise» tercümesinin negrolunduğu makalesi ile ilgili olarak «imzâsız, başlıksız, şâirimize âit olduğunu tahmin ettiğimiz bir makale» diye bahsettiği ve Hürriyet gazetesinde çıktığı nüshayı 57'inci sayı ve tarihini de «2 Ağustos, 1285/14 Ağustos, 1869» olarak gösterdiği bu yazı hakikatte başlıksız olmayıp «Hürriyet» serlevhasını taşıdıktan başka, neşredildiği nüsha 57 değil 58, tarihi de 23 Rebiülâhır 1286 - 2 Ağustos 1869'dur.

30 Edhem Pertev Paşa'nın tercümesi, Âyetullah Bey'inkini üç aylık bir zaman mesâfesle takib eder : *Hakayikü'l-Vekayi*, nr. 92, 8 Ramazan 1287 - 1 Kanunievvel 1870.

31 Metne sonradan ilâve edilen ve Rouget de Lisle'e aid olmayan bir yedinci kıta varsa da, «Marseillaise»in asıl metni altı kıtadan ibârettir.

yapısı gerek Nâmık Kemal'in, gerekse Âyetullah Bey'in tercümelerinde 4'er mısraa inmiştir. Her iki tercümede de «Marseillaise»in 8'er hece hacminde olan mısralarının olduğu gibi tek tek karşılanmayarak aruzun, içine 14 veya 15 heceyi alabilecek kalıpları ile ikişer mısraın bir mısra hacmine sokulması yoluna gidilmiştir. Nâmık Kemal, aslın 8'erden 16 hece tutarındaki iki mısraını «mef'ülü mefâilü mefâilü feülün» kalıbındaki tek bir mısrada toplarken, Âyetullah Bey de kendi tercümesinde bunu «failâtün failâtün fâilâtün feilün (fa-lün)» kalıbı ile yapar.

Altı asırlık bir ananenin dışına çıkıp aslın, şiirimizde yeri ve benzeri olmayan nazım şeklini tercümesine tatbik edemeyen Âyetullah Bey, onu «mütekerrir müseddes» şekline sokmuştur. Nâmık Kemal'in ise «Marseillaise»in nakarat kısmından önceki 8 mısralık ilk kıtasını dört mısraa indirirken « a b a b » kafiye tertibine, yâni 'rime croisé'ye dayanan bir şekil kullandığı görülüyor. Tercümede nakaratla birlikte 6 mısralık bir kıta teşekkül etmekle berâber, kafiye tertibinden dolayı bunu bir müseddes olarak tavsif edemeyiz.

Batı nazım şekilleri karşısında Şinâsi'nin tercümelerinden bu yana devam eden tereddüd ve cesâretsizlik, ilk defa Edhem Pertev Paşa'nın «Tıfl-ı Nâim» adlı tercümesinde aşılır. Pertev Paşa Hugo'nun, tıpkı «Marseillaise» gibi 8 mısralı, fakat « a b a b c c c b » kafiye tertibindeki 9 kıtalık ve mısraları 5'er heceli «Dans l'alcove sombre» manzûmesini, bu tertibde hiç değişiklik yapmadan aynı nazım şekli ile tercüme etmeğe muvaffak olur.

Nâmık Kemal ve Âyetullah Bey'in «Marseillaise» tercümelerinde metnin aslındaki dar hacimli mısraları ikişer ikişer alıp geniş hacimli bir mısrada toplamalarına mukabil, Edhem Pertev Paşa kendi tercümesinde aslın 5'er heceli mısralarını, ikişer ikişer bir mısraâda toplamak yerine, içine 10 hece alan «mef'ülü mefâilü feülün» kalıbında mısralarla bilâkis daha da genişletir. Pertev Paşa, böylece edebiyatımızda batı şiirine mahsus bir nazım şeklini olduğu gibi kullanmağa cesâret eden ilk insan olur.

Bizde o çağda mevcut olmaması dolayısıyla «hymne national» mefhumuna yabancı kalındığından, Âyetullah Bey'in ilgili notunda «Marseillaise»den sâdece «şarkı» diye bahsedilmektedir³². Devrin gazetelerinde de «Marseillaise» hakkında «şarkı» ve «türkü» sözünün geçtiğini görürüz. Bunlar arasında onu «millet ha-

32 Nâmık Kemal'in 1869'da neşrettiği küçük tercümesinin 1886'da yeni bir neşri yapılırken de «Marseillaise» için yine «şarkı» sözünün kullanıldığını görüyoruz : «Marseillaise unvânile Fransızlar'ın meşhur olan şarkılarının bir kısmını atüfetlu Kemal Beyefendi hazretleri şu sûretle harfiyyen terceme buyurmuşlardır», *Gayret*, nr. 32, 12 Eylül 1302.

vası» olarak zikreden bir ifâde ise istisnâî bir örnek olmaktan ileri gidemiyor³³. «Marseillaise»den, çok önceleri dilimize iyice girmiş ve yaygın kullanılış sahası bulmuş olmasına rağmen «marş» kelimesile de bahsedilmemiştir.

Âyetullah Bey'in kelimesi kelimesine karşılayamamakla berâber aslın mânâ ve husûsiyetlerinin («mezâyâsının») kaybolmadığını söylediği tercümesi, hakikatte çok serbest bir çevirmedir. Burada «Marseillaise»in ifâdeleri pek çok değişikliğe uğramıştır. Öyle ki, eğer tercümeden hareketle yeni baştan Fransızcası kurulmak istense, muhtevâ itibarile, aslından çok farklı, bambaşka bir metin ortaya çıkacaktır.

Tercümenin, aslına en yakın kısmı birinci kıtası ile nakaratıdır. Sonraki beş kıtada «Marseillaise»in ifâdelerinden pek çok unsur terkedilmiş veya pek değişik bir şekle konulmuştur.

İlk kıtada esas metinden diğer kıtalar derecesinde uzaklaşmamış olmasında, Nâmık Kemal'in tercümesinin ortada hazır bir örnek teşkil etmek bakımından bir hissesi bulunduğu söylenebilir. Metin üzerinde bazı tasarrufları olmakla berâber, Nâmık Kemal'in tercümesinde asla yakın ifâdeleri daha fazla görüyoruz.

Bâzı yerlerde birbirlerinden ayrılmalarına mukabil, Nâmık Kemal ve Âyetullah Bey'in tercümeleri arasında bir berâberlik ve muvâzilik vardır.

«*Allons enfants de la patrie/Le jour de la gloire est arrivé*» “Haydi vatan evlatları/İşte şan günü geldi” ifâdesi Nâmık Kemal’de de, Âyetullah Bey’de de bir isim cümlesi haline gelerek ikisinde de şu benzer şekli alır :

Ey ehl-i vatan gel gidelim şan günüdür bu

N. Kemal

Haydin ebnâ-yi vatan şan günü bir gündür bu

Âyetullah

«*Contre nous de la tyrannie/ L'étandard sanglant est levé*» “Bize karşı zulmün/Kanlı sancağı açıldı” ifâdesinde görüldüğü üzere müfred halde bulunan «l'étandard» kelimesini her iki tercüme de cemi şekline sokar :

Zulm açtı yine karşımıza kanlı alemler

N. Kemal

Kanlı bayraklar açıp ehl-i zulüm etti gülü

Âyetullah

33 *Basiret*, nr. 137, 10 Cemadiülevvelî 1287 - 27 Temmuz 1286. Bir başka yerde de «hymne national»den daha umûmî mânâda ve «vatanî marşlar» karşılığı olarak «millet şarkıları» sözüne rastlanır : «İlân-ı harb üzerine Almanya'da dahi ehâli tarafından nümâyişler olup “Yaşasın kral” diye bağırmişlar ve millet şarkıları çağırmişlar», (*Terakki*, nr. 405, 28 Rebiülâhîr 1287 - 27 Temmuz 1870.

«*Entendez vous dans les campagnes/Mugir ces féroces soldats*» “Duyuyor musunuz kırlarda/Şu vahşî askerlerin kükreştiğini” ifâdesi yine her ikisinin tercümesinde soru cümlesi olmaktan çıkar.

«*Ils viennent jusque dans nos bras/Egorger nos fils, nos compagnes*» “Onlar sinemize kadar geliyorlar/Oğullarımızı, eşlerimizi boğazlamağa”daki «*nos compagnes*» (= zevcelerimiz, eşlerimiz) sözü de her ikisinin tercümesinde «ehl» kelimesile karşılanır :

Evlâdımızı ehlimizi kırdaki ordu
Âgûş-ı vefâmızda tutup boğmağa kükrer

N. Kemal

Tuttu âfâkı bakın velvele-î ceş-i adû
Ehl ü evlâdımızın katline çekmiş ordu

Âyetullah

«*Aux armes, citoyens! Formez vos bataillons/ Marchons! Marchons! Qu'un sang impur abreuve nos sillons*» “Silâh başına, vatandaşlar! Bağlayın taburlarınızı saf saf/Yürüyelim ileri arş, yürüyelim. Sulasın bir kirli kan ovalarımızı” nakaratında da her iki tercüme, «*Marchons! Marchons!*» (= yürüyelim ileri, yürüyelim) ifâdesinden tamamen ayrılarak onun yerine çok başka bir ifâde getirir. Esas metinde «kan», fâil durumunda iken, tercümelerin ikisinde de mütemmim zarf (adverbial) hâline girmiş, yerine cemi birinci şahıs fâil olmuştur :

Saf bağlayın artık sarılım haydi silâha
Reyyan edelim isrimizi hûn-ı mübâha

N. Kemal

Yürüyün haydi silâh başına ebnâ-yı vatan
Edelim yerleri âlûde-i hûn-i düşmen

Âyetullah

Âyetullah Bey tercümesinin bundan sonraki kısımlarının esas metinle olan farklarını belirtmek istersek, bütün mısralarını ayrı ayrı ele almak icab edecektir. Burada bunların başlıcalarını gösteriyoruz.

En başta işâret edilmesi gereken şudur ki, «*Marseillaise*»de ifâdeye kuvvet ve hareketlilik kazandıran, onu daha tesirli kılan tekrarlar, hitablar mühimce bir kısmı ile Âyetullah Bey'in tercümesinde kaybolmuştur. Öte yandan asıl metinde fâil mevkiinde olan unsurlar, ilk kıtada da gördüğümüz gibi, tercümede bu durumdan çıkarak, onların yerine complementlarının veya başka unsurların fâil hâline girmesi ile tesir değerleri bakımından büyük bir değişmeye uğruyorlar :

Tout est soldat pour vous combattre.
S'ils tombent, nos jeunes héros,
La France en produit de nouveaux.
Contre vous tout prêts à se battre!

"Sizlerle savaşmak için herkes asker.
Onlar, bizim o fidan kahramanlarımız vurulup düşerse
Fransa yeniden yetiştirir onları,
Hepsi sizlere karşı vuruşmağa hazır!"

Askeriz her birimiz savlet için şîr-i ucem
Kahramanlar yetişir böyle arâzide ne gam

*Amour sacré de la Patrie,
Conduis, soutiens nos bras vengeurs!
Liberté. Liberté chérie,
Combats avec tes défenseurs!*

"Ey mukaddes vatan aşkı,
İntikam için kalkan kollarımıza destek ol, yön ver!
Hürriyet, ey sevgili hürriyet,
Senin için çarpışanlarla birlikte dögüş!"

Oldu çün hubb-ı vatan kuvvet-i bâzûmuza dâl
Hıfz-ı hürriyet için eyleyelim cenk ü cidâl

*Sous nos drapeaux, que la victoire
Accoure à tes mâles accents!
Que tes ennemis expirants
Voient ton triomphe et notre gloire!*

"Bayraklarımızın altında zafer
Senin gür sadâna koşsun!
Can çekişen düşmanların
Onlar altında senin zaferini, bizim şânımızı görsün!"

Sıyt-ı hürriyeti düşmen duya bîtab u mecâl
Gire âdâm-ı zafer çeşmine bâ-izz ü celâl

Bir taraftan da muhtelif ifâdeler tercümede muadillerini tamamen kaybederek çok farklı bir şekilde dökülmüştür :

*Grand Dieu! par des mains enchainées
Nos fronts sous le joug se ploieraient;
De vils despots deviendraient
Les maîtres de nos destinées!...*

"Yüce Tanrı! Zincire vurulmuş ellerimizin hicâbile
Başlarımız boyunduruk altında mı bükülsün,
Alçak müstebidler
Mukadderâtımızın efendisi mi olsun!"

Kolumuz bağı esârette bulunduksa ne var
Belki takdîr-i ilâhîye ola bizce medar

*Mais ces despotes sanguinaires,
Mais ces complices de Bouillé³⁴,
Tous ces tigres qui, sans pitié,
Déchirent le sein de leur mère!..*

“Fakat şu kan dökücü müstebidler mi,
Fakat o Bouillé'nin şu suç ortakları mı
Analarının bağırını acımadan paralayan
Bütün şu kaplan güruhu mu, yok onlara aman”

Çünkü ol zâlim o hunhar herifler hayfâ
Pençe-i kahr ile çok dilleri etti ifnâ

Görülüyor ki, tercümeyle fikrin müşahhas ifâdelerinin bir yana bırakılarak mücerred bir hülâsasının verilmesi yoluna giden bir zihniyet hâkim olmuştur. Aşağıdaki örnekler bütün işaret ettiğimiz yönleri ile bu tercüme tutumunu bir kere daha göz önüne serer :

*Que veut cette horde d'esclaves,
De traîtres, de rois conjurés?
Pour qui ces ignobles entraves,
Ces fers dès longtemps préparés?*

“Neyedir kasdı fesad peşindeki bu köleler,
Hâinler, krallar sürüsünün?
Kimin için şu menfur bukağılar,
Şu nice zamandır hazırlanmış zincirler?”

Neyedir kayd-ı tehekkümle bu âdemler esir
Kimleri bend edecek bendeliğe bu zincir

*Quoi! ces cohortes étrangères
Feraient la loi dans nos foyers!
Quoi! ces phalanges mercenaires
Terresseraient nos fiers guerriers!*

34 Marquis de Bouillé : İhtilâl idâresi tarafından elinden alınan otoritesinin yeniden iâdesi ve kraliyet âilesinin emniyetini temin için Louis XVI'nin, yardımına güvendiği ve kendisinin Paris'ten, ordusuna sığınmak üzere 21 Haziran 1791'de Varennes'de yakalanması ile akim kalan firarını tertibleyen Fransız kumandanı. Bouillé, kralın kaybettiği hakları elde edebilmesi yolunda dış desteklerin de rol alacağı bir tertibin içine girmişti. Teşebbüs başarısızlıkla neticelenince hemen Fransa'dan kaçtı.

“Ne! şu yaban alayları
 Özyurdumuzda kendi hükümlerini mi yürütecek!
 Ne! şu parayla kiralanmış asker bozuntuları
 Bizim alnı dik savaşçılarımızı yerlere mi serecek!

Neye kanun ola bu milke şurût-ı agyâr
 Neye şüc-ân-ı vatan asker ile olsun zâr

*Tremblez, tyrans! et vous, perfides,
 L'opprobre de tous les partis,
 Tremblez! vos projets parricides
 Vont enfin recevoir leur prix!*

“Titreyin, zâlim devletliler! ve siz, ey hâinler,
 Bütün toplulukların yüz karaları,
 Titreyin! vatana kasededen emelleriniz
 Bulacak nihayet hakettiği karşılığı!”

Titreyin ey zulm erbâbı edâni-i ümem
 Bulur ettiklerinin karşılığın ehl-i sitem

Hürriyetçi duygular telkin edecek sûrette müstebidleri, iktidar sâhibi zâlimleri aşağılayan, onlara meydan okuyan «Marseillaise», tercümede ifâde bakımından değişikliklere uğrarken, ihtilâl prensiplerinin kendilerine karşı cephe aldığı kral ve hükümdarlarla ilgili yönünü de büyük ölçüde kaybetmiştir. İhtilâl Fransasına karşı aralarında ittifak kuran, ülkeye yeniden krallığı, yâni monarşiyi îade etmek için Fransa'ya ordularını yürütmek isteyen Avrupa kral ve hükümdarlarının kasedildiği, bundan da öteye iktidar sâhibi her türlü müstebidi şumûlü içine alan «rois conjurés», «vils despots» sözleri tamâmen bir tarafa bırakılmak, «tyrans» ifâdesi sâdece “zulüm erbâbı” karşılığını almak, «ces despots sanguinaires» ise “ol zâlim, o hunhar herifler” şekline sokulmak sûretile, bütün bu atlanan, nüanslarını muhafaza edemeyen kelimeler arkasındaki «monarque», «monarchie» mefhumları aradan silinmiştir. Louis XVI'nin firar teşebbüsündeki rolünden dolayı bir hâin olarak tanınan Marquis de Bouillé ile ilgili ifâde ise tercümede en ufak bir akis bile bulamamıştır. Yalnız ifâdede kalmayıp muhtevânın da kaybına tesir eden bu farkların sebebini sâdece tercüme yapanın zihniyet ve kabiliyetinde değil, neşrolunduğu devrin şartları içinde de görmek gerekir. Henüz meşrûfî idâreyi dahi idrak etmemiş 1870 Türkiye'sinde, tercüme de olsa, hükümdâra, hükümdarlık müessesesine hücum eden ifâdelerin neşri ne dereceye kadar mümkün olabilirdi?

Aslı karşısında durumu ne olursa olsun Âyetullah Bey'in tercümesi, edebiyat tarihimizde vatan ve hürriyet şiirinin Nâmık Kemal'inkilerden önceki bir örneğini vermesi bakımından ayrı bir değer ifâde etmektedir. Belirtmeliyiz ki, Nâmık Kemal'in vatan ve hürriyet manzûmeleri bu şiirin basıldığı tarihte henüz neşir sa-

hasına çıkmış bulunmuyordu. Ortada onlardan basılı olarak makaleleri içinde ancak birkaç beyit mevcuddu. Âyetullah Bey'in manzum tercümesi, mâzisi Nâmık Kemal'den hayli evvellere giden vatanî şiire, ondan önce yeni bir örnek ilâve ederken «hürriyet» sözünü şiirimizin lûgatine sokar. Müstebid, zâlim hükümdar veya bir siyâsî iktidar'ın zıd haddi şeklinde olmayıp, düşman istilâsı ile vatanın istiklâlini kaybetmesi, esârete düşmesi tehlikesi ile ilgili olarak kullanılmış olsa da :

Oldu çün hubb-ı vatan kuvvet-i bâzûmuza dâl
Hıfz-ı hürriyet için eyleyelim cenk ü cidâl
Siyt-ı hürriyeti düşmen duya bîtab ü mecâl
Gire âlâm-ı zafer çeşmine bâ-izz ü celâl

mısrâlarındaki «hürriyet» sözü şiirimiz için yeni bir kelime idi³⁵.

LA MARSEILLAISE

*Allons enfants de la patrie
Le jour de la gloire est arrivé!
Contre nous de la tyrannie
L'étandard sanglant est levé!
Entendez vous dans les campagnes
Mugir ces féroces soldats?
Ils viennent jusque dans nos bras
Egorger nos fils, nos compagnes,
Aux armes, citoyens! Formez vos bataillons!
Marchons! Marchons! Qu'un sang impur abreuve nos sillons!*

35 22 Ağustos 1870'de manzûmeyi neşreden «Terakki» gazetesinin bundan bir hafta sonra uğradığı tatil cezası, "Belki bu türkü yüzünden olacak, gazete bir hafta sonra hükümetçe kapatılmıştır" denilmek suretile (bk. not 30) «Marseillaise» ile ilgili görülmek istenmiştir. Hükümetçe gazeteye bir ay tatil cezası verilmesine asıl sebep, yine Âyetullah Bey'in 29 Ağustos 1870 tarih ve 438 numaralı nüshasında çıkan, Fransa ve Napoléon III'u tezyif edici «Umûmî Politika ve Türkistan» adlı yazısıdır. Matbuat Kalemi tarafından gönderilen tebliğde gazetenin, ismi söylenmeksizin, bu 438 numaradaki yazısından dolayı bir ay müddetle kapatıldığı belirtilmiştir. Böyle olmakla beraber Âyetullah Bey'in «Marseillaise» tercümesinin gazete dışında başka yerlere, müntehebat kitaplarına geçememiş olması ayrıca dikkat olunacak bir husustur. Âyetullah Bey'in tercümesi gazetenin koleksiyonundan dışarı çıkamadığı için de tanınmamış ve unutulmuştur.

مارسليز

Haydin ebnâ-yı vatan şan günü bir gündür bu
Kanlı bayraklar açıp ehl-i zulûm etti gulû
Tuttu âfâkı bakın velvele-i ceş-i adû
Ehl ü evlâdımızın katline çekmiş ordu
Yürüyün haydi silâh başına ebnâ-yı vatan
Edelim yerleri âlûde-i hûn-ı düşmen.

*Que veut cette horde d'esclaves,
De traîtres, de rois conjurés?
Pour qui ces ignobles entraves,
Ces fers dès longtemps préparés?
Français! pour nous, ah! quel outrage!
Quels transports il doit exciter!
C'est nous qu'on ose méditer
De rendre à l'antique esclavage!*

Aux armes....

Neyedir kayd-ı tehekkümle bu âdemler esir
Kimleri bend edecek bendeliğe bu zencir
Hep Fransız için ah bu kasd u tedbir
Bizi tâ eski esâretle ederler tahkir
Yürüyün haydi silâh başına ebnâ-yı vatan
Edelim yerleri âlûde-i hûn-ı düşmen

*Quoi! ces cohortes étrangères
Feraient la loi dans nos foyers!
Quoi! ces phalanges mercenaires
Terrasseraient nos fiers guerriers!
Grand Dieu! par des mains enchaînées
Nos fronts sous le joug se ploieraient;
De vils despotes deviendraient
Les maîtres de nos destinées!..*

Aux armes....

Neye kanun ola bu milke şurût-ı agyâr
Neye şücân-ı vatan asker ile olsun zâr
Kolumuz bağlı esârette bulunduksa ne var
Belki takdîr-i ilâhiye ola bizce medâr.

Eyzan

*Tremblez, tyrans! et vous, perfides,
L'opprobre de tous les partis,
Tremblez! vos projets parricides
Vont enfin recevoir leur prix!
Tout est soldat pour vous combattre.
S'ils tombent, nos jeunes héros,
La France en produit de nouveaux.
Contre vous tout prêts à se battre!*

Aux armes.....

Titreyin ey zulûm erbâbı edânî-i ümem
Bulur ettiklerinin karşılığın ehl-i sitem
Askeriz her birimiz savlet için şîr-i ucem
Kahramanlar yetişir böyle arâzîde ne gam

Eyzan

*Français, en guerriers magnanimes,
Portez ou retenez vos coups!
Épargnez ces tristes victimes,
Au regret s'armant contre nous.
Mais ces despotes sanguinaires,
Mais ces complices de Bouillé,
Tous ces tigres qui, sans pitié,
Déchirent le sein de leur mère!..*

Aux armes.....

Ey Fransızlar ey âlî-himem erbâb-ı vegâ
Davranın bunca vatandaşlarımız oldu fedâ
Çünkü ol zâlim o hunhar herifler hayfâ
Pençe-i kahr ile çok dilleri etti ifnâ.

Eyzan

*Amour sacré de la Patrie,
Conduis, soutiens nos bras vengeurs!
Liberté, Liberté chérie,
Combats avec tes défenseurs!
Sous nos drapeaux, que la victoire
Accoure à tes mâles accents!
Que tes ennemis expirants
Voient ton triomphe et notre gloire!*

Aux armes.....

Oldu çün hubb-ı vatan kuvvet-i bâzûmuza dâl
Hıfz-ı hürriyet için eyleyelim ceng ü cidâl
Sıyt-ı hürriyeti düşmen duya bî-tab u mecâl
Gire â lâm-ı zafer çeşmine bâ-izz ü celâl
Yürüyün haydi silâh başına ebnâ-yı vatan
Edelim yerleri âlûde-i hûn-ı düşmen.

۲۰ عماد الاولیٰ ۱۷۸۵ تا ۱۸۱۵ ترقی علم نمودن اقبال اول شد :

« فرانسزک لیجان و غلیانزک زفانده باغره جاغیره او قورقلدی « مایسیدز »
ترقی ملیتک ما لئنا مزو ایدنله برا کلمی اولموه اوزره قنطوما ترجمه ایدوب و صید کزه
ایسان ایتیم کریم کلمه بکلمه ترجمه می عمله او طایفه مال و فریاس ضایع اولماد . »

آیه الله

مایسیدز

هایدک انبای و لجه شان کوف بر نو ندر بو
قانی بایراقلا آصوب اهل علم ایتدی غلو
ظوتدی آفاتی باقک ولولم همیشه عدو
اهل و اولاد فرک قتلنه حکمه ا - دو

بور وینک هایدی صلاح بینه انبای و لجه
ایدهلم بر لری آلوده فون ک سخن

نه به در قید تحکمه بو آدمه را سیر
کیمدی بندایده هک بنذکله بو زنجیر
لهپ فرانسزک رایون آه بو قصد و تدبیر

ایضاً

نه به قانونه اوله بوملكه شروط انجيا -
نه به سچمان و طهره عكرايم اولون نزار
قولمز باغلي سارتمه بولندقم نه و -
بلكه تقدير الهميه اوله نبرجه مدا -

ايضاً

تتره بلك اي ظلم ايباي ادي اعم
بولور ايندكلرنيك قايولمه اهل ستم
عكزه هر برفر صولتا چون سداجم
قرماندنسو بويه ارضيده نه عجم

ايضاً

اي فراتدر اي اعلى هم ايباي ونعا
داوانك بونجه و لهندا سكرمز اولدي مدا
هونكه اول فظلم او هوكوا حريفلر هيفضا
نيجه قرايله هونه دلكري ايندي اقنا

ايضاً

اولا چون صيب و طهره قوت بار و نوره دال
مفظ هر صيت اكون ايبلم جلك و جدال
صيت هر عي دكسه طوره ختاب و مجال
كيره اعلام طهره صيكنه باعوز جهلال
بورونيك هابير سايوج باشه انباي و طهره
ايدم برلري اوردو هون دكسه

